

Paradigma'nın Gündemindekiler

Kant, Saf Aklın Eleştirisi

N. Berdyaev, Ruh ve Özgürlük

G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları

Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru

M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Hugh J. Silverman, Tekstüalitelere

S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş

S. Z. Hünler, Spinoza'nın Hayatı

W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)

Dermot Moran, Fenomenolojiye Giriş

Felsefe, Din ve Kùltür'de Zaman

Felsefe, Din ve Kùltür' de Zaman
Arslan Topakkaya

Editör
Ekrem Ayyıldız

Bu kitabın yayın hakları **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve kompüter dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, Paradigma, İstanbul, Haziran 2013

Dizgi-Mizanpaj
Hülya Aşkın-Bilen

Kapak
Bakiş Grafik

Baskı
Eren Ofset

ISBN: 978-975-7819-87-5

Paradigma Felsefe Serisi: 59

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Ticarethane Sok.
Üçpınar Hanı No: 21 / 1 – 34110
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (0 212) 528 19 28
Faks: (0 212) 526 81 52
www. paradigmakitap.com
info@paradigmakitap.com

Felsefe, Din ve Kùltür'de Zaman

Arslan TOPAKKAYA

 Paradigma
İstanbul 2013

Doç. Dr. Arslan TOPAKKAYA:

04.05.1972 yılında Kayseri'nin Talas ilçesinin Kamber köyünde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Kayseri'de tamamladı. 1993 yılında Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu.

Yaklaşık 3 yıl MEB'da öğretmen olarak çalıştıktan sonra MEB tarafından, Yüksek Lisans ve Doktora yapmak üzere Almanya'ya gönderildi. Almanca dil kursundan sonra Freiburg Üniversite'sinde başlamış olduğu Yüksek Lisansını 2000 yılında "J.G. Fichte'de Özgürlük ve Mülkiyet" adlı teze tamamladı. Aynı sene Freiburg Üniversitesinde doktora yapmaya başladı ve 2005'te "Gerçek Zaman. Kant Zaman Öğretisi Bağlamında Dilthey ve Bergson'un Zaman Anlayışlarının Karşılaştırılması" adlı teze Felsefe Doktoru unvanını aldı.

27.12.2005 tarihinde Mersin Üniversitesinde Öğretim Görevlisi Doktor olarak göreve başladı ve aynı üniversitede 2006 yılında Yardımcı Doçent Doktor oldu. Yaklaşık 2.5 sene burada çalıştıktan sonra 23.07.2008 tarihinde Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanlığı görevini getirildi. 05.03.2009 yılında Doçent oldu.

Arslan Topakkaya MEB ortaöğretim Felsefe, Mantık ve Bilgi Kuramı ders kitaplarının editörlüğünü yapmıştır. Üçü Almanya'da olmak üzere altı kitabı ve yurtiçi ve yurtdışında yayınlanmış birçok makalesi bulunmaktadır.

Yazar evli ve dört çocuk babasıdır. Halen Erciyes Üniversitesi Felsefe bölüm başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Bu eseri, bana çalışmanın ve muhanete muhtaç olmamanın erdemini öğreten rahmetli dedem D. Mehmet Topakkaya ile (1903-1987); tanımadan sevdiğim, rahmetli babaannem Ümmüğülsüm Topakkaya'ya (1903-1974) ithaf ediyorum.

İçindekiler

Önsöz	XIII
Giriş	1

Birinci Bölüm

Eski Uygarlıklar'da Zaman

1.1. Eski Mısır'da Zaman	7
1.2. Mezopotamya'da Zaman	13
1.3. Eski Meksika-Amerika Halklarında Zaman	16
1.4. Eski Hint Uygarlığı'nda Zaman	22
1.5. Eski Çin Uygarlığı'nda Zaman	30
1.6. Eski Türkler'de Zaman	36
1.7. Eski İran'da Zaman	42

İkinci Bölüm

Dinler'de Zaman

2.1. Musevilik'te Zaman	45
2.2. Hristiyanlık'ta Zaman	64
2.3. İslam'da Zaman	82

Üçüncü Bölüm

Felsefe'de Zaman

3.1. Sokrates Öncesi Zaman Anlayışı	104
3.2. Platon'un Zaman Anlayışı	109
3.3. Aristoteles'te Zaman	115
3.4. Plotin'de Zaman	123
3.5. Augustinus'un Zaman Anlayışı	125
3.6. Ortaçağ Felsefesi'nde Zaman.	142
3.6.1. Johannes Scotus Eriugena	144
3.6.2. El- Kindî	146
3.6.3. Fârâbî	147
3.6.4. İbn-i Sina	149
3.6.5. İbn-i Rüşd	153
3.6.6. Auquino'lu Thomas'ta Zaman	156
3.6.7. Bonaventura'nın Zaman Anlayışı	158
3.7. Gassendi'de Zaman.	158
3.8. Newton'un Zaman Anlayışı.	160
3.9. Descartes	168
3.10. Spinoza.	169
3.11. T.Hobbes	170
3.12. Leibniz	171
3.13. John Locke.	174
3.14. D. Hume.	177
3.15. I. Kant'ta Zaman.	180
3.15.1 Kant'ın Doktora Tezinde Zaman Kavramının Tahlili	180
3.15.2. Saf Aklın Eleştirisi'nin <i>Transzendental</i> <i>Estetik</i> Bölümü'nde Zaman.	190
3.15.3. Saf Aklın Eleştirisi'nin <i>Transzendental</i> <i>Analitik</i> Bölümü'nde Zaman	199
3.16. G.W.F. Hegel'de Zaman	208
3.17. Schelling	211
3.18. Schopenhauer	212

3.19. F. Nietzsche	214
3.20. H.Bergson	224
3.21. W.Dilthey	251
3.22. Franz Brentano	270
3.23. S.Kierkegaard	281
3.24. E.Husserl	291
3.25. M. Heidegger	310
3.26. E.Cassirer	330
3.27. J.P. Sartre	332

Dördüncü Bölüm

Fizik'te Zaman

4.1. Modern Fizikte Zaman'a Kısa Bir Bakış	344
4.2. Einstein ve İzafiyet Teorisi	356
4.2.1. Özel İzafiyet Teorisi	358
4.2.2. Genel İzafiyet Teorisi	365
4.3. Zamanın Yönü Problemi	371
4.4. Zaman'ın gerçek dışılığı	383
4.5. Zaman insan bilincinin bir ürünü müdür?	393

Beşinci Bölüm

Bireysel ve Sosyal Zaman

5.1. İnsanın zaman boyutlarıyla ilişkisi	399
5.2. Sosyal zaman	410
5.2.1. Modern toplumlarda zaman algısı	421
5.2.2. Toplumsal hızlilikla ilgili teorilerin karşılaştığı zorluklar	431
5.2.3. Modernleşme ve zaman	438
5.3. Zaman ve Takvim	446
5.4. Zaman-Kültür ilişkisi	461
Kaynakça	471

Önsöz

Elinizdeki eser zaman gibi oldukça önemli, günlük yaşantımızın temelini oluşturan fakat bir o kadar da insana gizli kalan bir kavramı kendisine konu edinmiştir. Eser uzun bir çalışmanın ürünüdür. Zira yazar doktora tezinden beri bu kavramla, tabiri caiz ise cebelleşmektedir. Kavramın doğasından kaynaklanan zorluklara bir de kavramın anlatılması ve anlaşılması zorluğu eklenince, kavramla ilgili açıklama denemeleri ve farklı yorumlar bir o kadar artmakta; bunun doğal sonucu olarak, kavram etrafında uzun yıllardan beri oluşan bir tortunun açığa çıkmaktadır. Bu eser kendisine, söz konusu tortuyu mümkün olduğu kadar kaldırmayı ve bu sayede kavramın özünü aydınlatmayı amaç edinmiştir. Bütün zorluklara rağmen doğumumuzdan ölümümüze kadar bize eşlik eden bir kavramı az da olsa anlama mutluluğu, eserin diğer bir yazılış amacıdır. Zaman kavramının içselleştirilmesi ve bu anlamda anlaşılması, bizim bireysel, toplumsal ve dinsel yaşantılarımızda önemli pencereler açacak, varoluşumuzun farkına vardırarak, sonluluğumuzu ve dolayısıyla ölümlü oluşumuzu daha özsel anlamda yaşamamızı sağla-

yacaktır. Zamansal olmak, aynı zamanda sonlu olma ve sonsuzu aramak demektir. Bu anlamda sonluluk ve fani olma bir nakise değil, bir avantajdır çünkü sadece insan sonlu ve ölümlüdür.

Eserin bu şekli almasında her zamanki gibi en büyük destekçim (bazen çay ve kahvemi getirerek ama bazen de fazla çalışmamdan dolayı kızarak) eşim Zeynep Topakkaya olmuştur. Kendisine kalbi sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum. Kızlarım Sümeyye, Asude, Nurefşan ve Verda'ya bana gösterdikleri sabır ve hoşgörüden dolayı teşekkür ediyor, onları sevgiyle bağırma basıyorum. Babam Abidin Topakkaya ve Annem Hatice Topakkaya'ya minnet ve şükran duygularımı sunuyorum. Ayrıca eserin fikir aşamasından yazımına kadar emeği geçen bütün herkese ve metni okuma zahmetinde bulunan Arş. Görevlisi E. Erman Rutli'ye teşekkür ediyorum. Bu eser düşünce ve felsefe dünyamıza az da olsa katkı sağlarsa kendimi bahtiyar addedeceğim. Fani ve sonlu olmayı çocukluktan beri içselleştiren biri olarak; bir gün sonlanacak (iyi ki de sonlanacak) hayat yolculuğumun ardından bu eserin adıma hüsn-ü şahadet etmesi Tanrı'dan en büyük dileğimdir.

Arslan Topakkaya
Haziran 2012, Kayseri

*“Zaman, Tanrı’nın kâinat’a vurmuş
olduğu bir kilittir ve
anahtarı da sadece ondadır.
Tanrı’nın ne olduğu bilinmediği sürece
zamanın mahiyeti de anlaşılmayacaktır.”*

Arslan Topakkaya

Giriş

Zaman'ın mahiyeti ve onun ne olduğuna dair soru, insanlık tarihinin en eski sorularından biridir. İnsan "varlığın ne olduğuna" dair ilk açıklamalardan oluşan mitoloji'de bile bu sorunun cevabı aranmıştır. İnsan kendi varlığını ve diğer varlıkların anlamlarını ancak zamanın ne olduğunu bilmesi durumunda tam anlayabilmektedir. Uzun bir olgunlaşma sürecine rağmen bu probleme kalıcı bir çözümün bulunduğunu söylemek oldukça zordur.

Batı felsefesi bu sorunsalla Parmenides ve Heraklitos'tan beri uğraşmaktadır. Zaman kavramı bağlamında felsefe tarihinde ortaya atılan farklı görüşlere göz attığımızda onlarda ortak olan bazı hususları şu şekilde tespit etmek mümkündür: Zaman her türlü olayın içinde gerçekleştiği bir formdur. Bu olayın doğaya ait mi yoksa ruha ait mi bir olay olduğu, bu formun mevcut bir form ya da kurulmuş bir form olduğu sorusunun cevabı, her defasında ortaya atılan zaman öğretilerine göre farklılık arz etmektedir.

Zaman kavramını ele alıp tartışan disiplin sadece felsefe değildir. Din, eski uygarlıklar tarihi, Antropoloji, psi-

koloji ve fizik; zaman kavramını kendi açılarından incele-meye ve anlamlandırmaya  alışmaktadı. Batılı fizikçiler (onlar ilk dönem itibarıyla aynı zamanda felsefecidir) 16.yüzyıldan itibaren zaman probleminin c z m yle ciddi anlamda u raşmışlardır. Bunların başında Newton gelir. Newton'un zaman anlayışı felsefe ve fizikte uzun zaman h kimiyetini koruyabilmiştir. Bu   retiyi tahtından indiren A.Einstein'ın izafiyet teorisi olmuştur. Bugün modern fizikte Einstein'ın bu teorisinin h l  geçerli bir teori olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Fizi in yanında kendi kimliklerini 20.yüzyıl başında kazanan sosyal bilimler için de zaman kavramı merkezi bir öneme sahiptir. Tarih bir anlamda zaman kavramı olmadan düşünülmeyecek bir disiplindir çünkü tarih demek büyük oranda insanlığın yaşadığı geçmiş zamandan başka bir şey değildir. Dolayısıyla tarihi anlamının ve esaslı bir tarih felsefesi geliştirmenin yolu, ilk etapta zamanın ne olduğuna tutarlı bir cevap vermekle mümkündür. Antropoloji için de zaman kavramı hakeza öyledir. İnsanın biyolojik ve kültürel açıdan nasıl bir gelişim ve değişim gösterdiğini araştıran bu bilim dalı, bu gelişim ve değişimi ancak zaman kavramı bağlamında ele aldığında doğru ve kapsayıcı tespitlerde bulunabilmektedir. Sosyoloji, özellikle zaman sosyolojisi açısından meseleyi ele alır. Toplumların zamana bakış açısı ve bununla ilgili yapmış olduğu düzenlemeler, toplumsal yapıyı temelden etkileyen bir parametredir. Bu açıdan modern dönem (hatta postmodern dönem) sosyologları (N.Elias, N.Luhmann başta olmak üzere) zaman kavramına ayrı bir önem vermişler; eserlerinde bu kavrama sık sık vurgu yapmışlardır. Hukuk için de zaman kavramı oldukça önemlidir. Yasalar ruhlarını içinde bulundukları  a dan alırlar. Ancak toplumsal zamana uygun düşen yasalar işlevsellik olabilir.  rnekleri artırmak

mümkündür. Özetle sosyal bilimler aslında zaman kavramıyla tahminlerin ötesinde bir bağlantıya ve ilişkiye sahiptir.

Zaman kavramı bu kadar önemli olmasına ve sosyal bilimlerde merkezi bir rol oymamasına rağmen, ne bizde ne de dünyada maalesef bir felsefe disiplini haline gelememiştir. Bir disiplin haline gelmese de Batı'da zamanla ilgili kitap, yazı, makale ve tezler binlerle ifade edilebilir. Bizde bu konu üzerinde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Türkiye'de zaman felsefesi üzerine tespit edebildiğim kadarıyla üç doktora çalışması söz konusudur. Yazarın doktora tezi de Kant'ta hareketle Dilthey ve Bergson'un zaman anlayışlarının mukayesesidir. Zamanla ilgili makale bazında yazılan yazılar biraz daha fazla olsa da Batı'ya göre oldukça sınırlı sayıda kalmaktadır. Bunun bizce en önemli nedeni, konunun oldukça mücerret olması ve zamanı anlayanın ve anlatmanın zorluğudur. İkinci önemli sebebi ise en azından Türkçe kaynaklar itibarıyla çekilen kaynak sıkıntısıdır. Elinizdeki bu çalışma böyle bir eksikliği bir nebze olsun gidermek için yazılmıştır. Sistematiğin anlamda ülkemizde zamanla ilgili yazılmış kitap -şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla- yoktur. Zamanın bir boyutunu kendisine konu olarak seçen birkaç eser olmasına karşın, bu eserler bütün bir düşünce, din ve uygarlıklar tarihi dikkate alınarak yazılmamıştır. Elinizdeki eser zaman kavramını felsefe, din ve kültürlerde mümkün olduğu kadar sistematik bir biçimde sunmak üzere hazırlanmış olup, bu şekliyle bir kaynak kitap olma arzusuyla yazılmıştır. Kitabın diğer bir amacı, okuyucuya zaman kavramı hakkında genel bir bakış açısı sunmak ve bundan sonra bu konu hakkında yapılacak çalışmaların en azından hareket noktasını oluşturmaktır.